

Конституційний Суд України
вул. Жилианська, 14, м. Київ, 01033

**Суб'єкт права на конституційне
подання:**
56 народних депутатів України

**Уповноважений представник суб'єкта на
конституційне подання за дорученням**

Народний депутат України
Тарута Сергій Олексійович
вул. Грушевського, 5, місто Київ, 01008,
адреса електронної пошти:
taruta@rada.gov.ua

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПОДАННЯ

щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (стосовно забезпечення гарантій трудових прав народних депутатів України)

Відповідно до статей 147, 150 Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141, із наступними змінами), статей 7, 51, 52 Закону України «Про Конституційний Суд України» (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 35, ст. 376, із наступними змінами), звертаємося до Конституційного Суду України з письмовим клопотанням щодо перевірки на відповідність Конституції України (здійснення перевірки на конституційність) положень частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 3, ст. 17, із наступними змінами) та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 40-41, ст. 383, із наступними змінами) в частині поширення їх дії на народних депутатів України I–VII скликань, а

також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року, а також осіб, які мали право на пенсійне забезпечення народних депутатів України I-VII скликань, а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року.

1. Згідно зі статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (стаття 8 Конституції України).

Держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (частина четверта статті 13 Конституції України).

Відповідно до Основного Закону України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (друге речення статті 21).

Згідно зі статтею 22 Конституції України права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 24 Конституції України передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Конституційні права і свободи людини не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 64 Конституції України).

Згідно зі статтею 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та

допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Конституційні засади правового статусу особи мають своє нормативне продовження в чинному законодавстві. Так, питання про права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення та інші належать до таких сфер нормативного регулювання, які визначаються виключно законами України (пункти 1, 6 частини першої статті 92 Конституції України).

В Україні питання пенсійного забезпечення вперше були врегульовані Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року № 1788-ХІІ (далі – Закон № 1788), у преамбулі якого зазначалося, що цей Закон відповідно до Конституції України гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій; Закон спрямований на те, щоб повніше враховувалася суспільно корисна праця як джерело зростання добробуту народу і кожної людини, встановлює єдність умов і норм пенсійного забезпечення робітників, членів колгоспів та інших категорій трудящих; Закон гарантує соціальну захищеність пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету й підвищенням ефективності економіки республіки.

На сьогодні умови і порядок пенсійного забезпечення громадян України визначаються Законом України від 9 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 49-51, ст. 376, із наступними змінами) (далі – Закон № 1058).

Згідно з преамбулою Закон № 1058, розроблений відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, визначає принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених цим Законом, а також регулює порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим цим Законом. Зміна умов і норм загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснюється виключно шляхом унесення змін до цього Закону.

Відповідно до абзаців першого, другого пункту 16 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону № 1058 до приведення законодавства України у відповідність із цим Законом закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону; положення Закону № 1788 застосовуються в частині визначення права на пенсію за вислугу років для

осіб, які на день набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» мають вислугу років та стаж, необхідні для призначення такої пенсії.

Відповідно до частини першої статті 1 Закону № 1058 пенсія – це щомісячна пенсійна виплата **в солідарній системі** загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її особою з інвалідністю, або отримують члени сім'ї у випадках, визначених цим Законом.

Отже, розуміння пенсії пов'язується із **солідарною системою** загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Відповідно до статті 2 Закону № 1058 система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів. Зокрема перший рівень – це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Правова природа права на пенсійне забезпечення в значній мірі визначається принципами загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, які закріплені у статті 7 Закону № 1058. Серед них можна виокремити такі:

обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб - підприємців;

заінтересованості кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;

рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);

цільового та ефективного використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

державних гарантій реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених цим Законом та ін.

З огляду на зазначене, можна вказати на таку специфічну ознаку пенсійної виплати, як залежність громадянина від сутності солідарної системи майже протягом усього його життя: спочатку працюючи та виконуючи обов'язок щодо сплати внесків до Пенсійного фонду, а пізніше - очікуючи та отримуючи відповідні виплати за рахунок сплати таких самих внесків іншими працюючими особами. Тобто, сплачуючи страхові внески, в особи формується певна заінтересованість щодо матеріального забезпечення після виходу на пенсію, тобто справедливі законні очікування щодо належного пенсійного забезпечення.

Питання про розмір різних видів пенсій урегульовано Законом № 1058.

При цьому з метою забезпечення зростання розмірів пенсій в Україні відповідно до статті 42 Закону № 1058 передбачені індексація та перерахунок пенсій.

Як впливає зі змісту статей 97-99 Закону № 1788, індексація пенсій не є тотожною їх перерахунку: у першому випадку йдеться про підвищення пенсій у зв'язку з індексацією грошових доходів населення, тоді як у другому випадку перерахунок пенсії провадиться на підставі документів про вік, стаж, заробіток та інших, наявних на час перерахунку в пенсійній справі, а також додаткових документів, поданих пенсіонером на час перерахунку. Зазвичай основною підставою для перерахунку пенсій є підвищення розміру заробітної плати, з якого було раніше обчислено пенсію.

Так, згідно зі статтею 42 Закону № 1058 для забезпечення індексації пенсії щороку з 1 березня проводиться перерахунок раніше призначених пенсій шляхом збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, та який враховується для обчислення пенсії. Показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, який застосовується для обчислення пенсії, щороку збільшується на коефіцієнт, що відповідає 50 відсоткам показника зростання споживчих цін за попередній рік та 50 відсоткам показника зростання середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення, порівняно з трьома календарними роками, що передували року, який є попереднім щодо року, в якому проводиться збільшення. У разі відсутності дефіциту коштів Пенсійного фонду для фінансування виплати пенсій у солідарній системі розмір щорічного збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, який застосовується для обчислення пенсії, передбачений абзацом другим цієї частини, може бути збільшений, але не повинен перевищувати 100 відсотків показника зростання середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення, порівняно з трьома календарними роками, що передували року, який є попереднім щодо року, в якому проводиться збільшення. Розмір та порядок такого збільшення визначаються у межах бюджету Пенсійного фонду за рішенням Кабінету Міністрів України з урахуванням мінімального розміру збільшення.

Водночас слід врахувати, що відповідно до пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону № 1058 у разі якщо особі призначено пенсію відповідно до Закону України «Про статус народного депутата України» передбачена лише індексація цієї пенсії, але не її перерахунок.

Необхідно також мати на увазі, що пенсійне законодавство України тривалий час розвивалося шляхом установа загального правового режиму пенсійного забезпечення для більшості категорій працівників (у Законі № 1788) та спеціальних правових режимів для окремих категорій працівників (як-от, для державних службовців, військовослужбовців, суддів, прокурорів, народних депутатів України тощо), що було обумовлено специфікою їх правового статусу, професійних обов'язків, підвищених вимог до дисципліни, обмежень та інших

особливостей, пов'язаних з ризиком для життя та здоров'я, що й зумовило встановлення додаткових гарантій соціального забезпечення таких осіб.

Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (далі – Закон № 2148) відбулася певна (хоча й несущільна) уніфікація порядку призначення та нарахування пенсій для різних категорій працівників, у тому числі для народних депутатів України. Спеціальне законодавче регулювання для цієї категорії осіб було скасоване.

Наразі частина дванадцята статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII (далі – Закон № 2790) діє в редакції, що була встановлена абзацом третім пункту 14 розділу I Закону № 2148:

«12. Пенсійне забезпечення народних депутатів здійснюється відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"».

Натомість, до внесення зазначених вище змін частина дванадцята статті 20 Закону № 2790 передбачала доволі деталізоване спеціальне законодавче регулювання та діяла в такій редакції:

«12. Після досягнення чоловіками 62 років і жінками - пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", та за наявності страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, передбаченого абзацом першим частини першої статті 28 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", а також у разі визнання інвалідом I або II групи народному депутату призначається пенсія в розмірі 60 відсотків суми місячної заробітної плати працюючого народного депутата з урахуванням всіх доплат та надбавок до посадового окладу, з якої було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року - страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Нарахування пенсії здійснюється із суми заробітної плати, що складається з посадового окладу з урахуванням усіх доплат та надбавок працюючого народного депутата на момент призначення пенсії.

До досягнення віку, встановленого абзацом першим цієї частини, право на пенсію за віком мають народні депутати чоловіки 1955 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

60 років - які народилися по 31 грудня 1952 року;

60 років 6 місяців - які народилися з 1 січня 1953 року по 31 грудня 1953 року;

61 рік - які народилися з 1 січня 1954 року по 31 грудня 1954 року;

61 рік 6 місяців - які народилися з 1 січня 1955 року по 31 грудня 1955 року.

Тимчасово, по 31 грудня 2017 року:

особам (крім інвалідів I та II груп, інвалідів війни III групи та учасників бойових дій, осіб, на яких поширюється дія пункту 1 статті 10 Закону України

“Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”), які займають посади державної служби, визначені Законом України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII *“Про державну службу”*, а також працюють на посадах та на умовах, передбачених законами України *“Про прокуратуру”*, *“Про судоустрій і статус суддів”*, призначені пенсії/щомісячне довічне грошове утримання не виплачуються;

у період роботи на інших посадах/роботах пенсія (крім інвалідів I та II груп, інвалідів війни III групи та учасників бойових дій, осіб, на яких поширюється дія пункту 1 статті 10 Закону України *“Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”*), розмір якої перевищує 150 відсотків прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність, виплачується в розмірі 85 відсотків призначеного розміру, але не менше 150 відсотків прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність.

З 1 січня 2018 року пенсія працюючому народному депутату в період виконання депутатських повноважень та колишньому народному депутату, який працює на посадах, які дають право на призначення пенсії в порядку та на умовах, передбачених законами України *“Про державну службу”*, *“Про прокуратуру”*, *“Про наукову і науково-технічну діяльність”*, виплачується у розмірі, обчисленому відповідно до Закону України *“Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”*.

Після звільнення з роботи виплата пенсії відповідно до цього Закону поновлюється.

Максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Тимчасово, по 31 грудня 2017 року, максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати 10740 гривень.

У випадку смерті народного депутата призначається пенсія у разі втрати годувальника непрацездатним членам сім'ї, які були на його утриманні за їх заявою (при цьому дітям пенсія призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника), у розмірі 70 відсотків суми місячної заробітної плати працюючого народного депутата на день звернення за пенсією з урахуванням усіх доплат та надбавок до посадового окладу, з якої було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року - страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, на одного непрацездатного члена сім'ї, та 90 відсотків - на двох і

більше членів сім'ї за рахунок бюджетних призначень на забезпечення діяльності Верховної Ради України.

Умови та порядок перерахунку призначених пенсій народним депутатам України визначаються Кабінетом Міністрів України.

Положення, передбачені абзацами першим - восьмим, одинадцятим цієї частини не поширюються на народного депутата України, повноваження якого припинено достроково у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком щодо нього, або за рішенням суду у разі невиконання вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, або якого було притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, наслідком чого не стало дострокове припинення повноважень цього народного депутата. У таких випадках пенсія народному депутату України призначається на загальних підставах».

Встановивши, що пенсійне забезпечення народних депутатів України здійснюється відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", Верховна Рада України, тим самим, суттєво змінила (визначила нові) умови пенсійного забезпечення вказаної категорії осіб. Насамперед, вона відмовилася від регулювання пенсійного забезпечення вказаної групи законом спеціальним (*lex specialis*) на користь установа такого регулювання законом загальним (*lex generalis*).

Безумовно, враховуючи зміст та обсяг конституційних повноважень Верховної Ради України щодо законодавчого врегулювання пенсійного забезпечення, слід погодитися з юридичною позицією Конституційного Суду України, що згідно з приписами Основного Закону України законодавець має певний простір обдумування (*the margin of appreciation*) як стосовно визначення змісту й окремих складників юридичного механізму регулювання пенсійного забезпечення, так і щодо ухвалення законів, якими він змінює такий механізм. Тобто Верховна Рада України в законах може визначити та надалі змінювати основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення (пункт 6 частини першої статті 92 Конституції України) (абзац третій підпункту 3.2. пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-рп/2022).

Законодавче регулювання пенсійного забезпечення народних депутатів України залежно від часу призначення пенсій здійснювалося або здійснюватиметься згідно з нормативними актами, насамперед законами України, відповідно до яких зазнавали змін форми, види, підстави та умови пенсійного забезпечення вказаної групи осіб.

Тому, ухваливши Закон № 2148, Верховна Рада України реалізувала належні їй як єдиному органу законодавчої влади в Україні конституційні повноваження щодо визначення в законах основ соціального захисту, форм і видів пенсійного забезпечення народних депутатів України.

Разом з тим, слід звернути особливу увагу Конституційного Суду України на те, що упродовж тривалого часу законодавче регулювання пенсійного

забезпечення народних депутатів України передбачало перерахунок раніше призначених пенсій. Доречно навести динаміку розвитку законодавства України на підтвердження цієї тези.

Інститут перерахунку пенсій для народних депутатів України, які набули право на пенсійне забезпечення, уперше був установлений Законом України «Про внесення змін до статті 32 Закону України «Про статус народного депутата України» від 5 жовтня 2000 року № 2015-III. Згідно з ним у частині шістнадцятій статті 32 Закону було передбачено: *«У разі зміни розміру заробітної плати працюючим народним депутатам України відповідно здійснюється перерахунок раніше призначених пенсій. Перерахунок пенсій здійснюється із суми, що складається з посадового окладу з урахуванням всіх доплат та надбавок працюючого народного депутата на момент виникнення права на перерахунок пенсій».*

Надалі, в новій редакції Закону № 2790, що була встановлена Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про статус народного депутата України» від 22 березня 2001 року № 2328-III (ВВР, 2001, № 42, ст. 212), абзац шостий частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790 був викладений у такій редакції: *«У разі зміни розміру заробітної плати працюючим народним депутатам України відповідно здійснюється перерахунок раніше призначених пенсій. Перерахунок пенсій здійснюється із суми, що складається з посадового окладу з урахуванням всіх доплат та надбавок працюючого народного депутата на момент виникнення права на перерахунок пенсій і провадиться з першого числа місяця, що йде за місяцем, в якому настали зазначені обставини».*

Законом України «Про внесення змін до статті 20 Закону України "Про статус народного депутата України» від 1 грудня 2005 року № 3173-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 22, ст. 180) абзац шостий статті 20 Закону № 2790 був викладений у такій редакції: *«У разі зміни розміру заробітної плати працюючим народним депутатам відповідно здійснюється перерахунок раніше призначених пенсій. Перерахунок пенсій здійснюється з усієї суми заробітної плати працюючих народних депутатів з дня виникнення права на перерахунок пенсій без обмеження граничного розміру пенсії».*

Нарешті, в Законі України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 6, ст. 40) абзац одинадцятий частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790 був викладений у такій редакції: *«Умови та порядок перерахунку призначених пенсій народним депутатам України визначаються Кабінетом Міністрів України».* Зазначена законодавча норма в незмінному вигляді діяла до набрання чинності Законом № 2148.

Таким чином, **норми щодо перерахунку пенсій народним депутатам України, які безперервно (хоч і з певними змінами) діяли в спеціальному Законі № 2790 протягом доволі тривалого строку, а саме упродовж 2000-2017 років (конкретніше – до 1 жовтня 2017 року), що можна розглядати, як**

законну (легальну) підставу для формування у народних депутатів України I-VIII скликань певних правомірних очікувань стосовно їх пенсійного забезпечення саме згідно з приписами Закону № 2790 як спеціального закону (*lex specialis*) у частині юридичної гарантованості та визначеності умов їх пенсійного забезпечення, зокрема і права на перерахунок розміру такої пенсії у зв'язку зі зростанням розміру заробітної плати народного депутата України.

Конкретніше ці легітимні очікування полягали в розрахунку (у правомірних сподіваннях) народних депутатів України I-VIII скликань, які набули право на пенсійне забезпечення до 1 жовтня 2017 року, на послідовне поліпшення їх соціального становища та в їх упевненості, зокрема, у:

незмінності правової позиції держави щодо здійснення перерахунку їх пенсій як складової їх загального права на пенсійне забезпечення (при тому, що порядок такого перерахунку міг змінюватися залежно від змін законодавчої політики в цій сфері);

стабільності правового регулювання їх пенсійного забезпечення, яке не ставило під сумнів протягом щонайменше 17 років сам правовий інститут перерахунку пенсій для вказаної категорії осіб, як і інституту перерахунку пенсій у цілому (останній діє в Законі № 1788 без змін, від 5 листопада 1991 року дотепер);

нескасовуваності обіцянок (правових зобов'язань) держави не погіршувати умови пенсійного забезпечення (тим часом як відмова від перерахунку розміру пенсій у зв'язку з підвищенням розміру зарплати народного депутата України вочевидь погіршує соціальне становище вказаної групи осіб);

послідовності, передбачуваності та цілісності законотворчої діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні у сфері пенсійного забезпечення;

передбачуваності й незворотності пенсійної політики держави, формальним вираженням якої є пенсійне законодавство, його зміст, спрямованість та напрями його розвитку;

правильному розумінні юридичних наслідків застосування приписів пенсійного законодавства стосовно народних депутатів України відповідних скликань (Доповідь про правовладдя, ухвалена Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року), спеціальне Дослідження Венеційської Комісії «Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.61].

У зв'язку з означеним, пропонуємо на це звернути особливу увагу Конституційного Суду України, що також повністю узгоджується з його юридичною позицією, висловленою в Рішенні від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 щодо легітимних очікувань суб'єктів права на пенсійне забезпечення.

Усупереч вищенаведеним юридичним позиціям, із набранням чинності Законом № 2148 норми частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790, що передбачали перерахунок пенсій особам, які мають право на пенсійне забезпечення народного депутата України, втратили чинність. Така зміна

законодавства негативно позначилася на пенсійному забезпеченні народних депутатів України I-VIII скликань, які вийшли на пенсію до набрання чинності Законом № 2148, тобто до 1 жовтня 2017 року. Адже Закон України № 2148 уже не містив норми, яка б визначала умови та порядок перерахунку пенсій у зв'язку з підвищенням заробітної плати народним депутатам України.

Тим самим інститут перерахунку пенсій народним депутатам України був скасований, що, з одного боку, вступило в явну (очевидну) суперечність із їх легітимними очікуваннями, сформованими до 1 жовтня 2017 року, а, з другого боку, засвідчило законодавчу відмову держави від додержання базових стандартів пенсійного забезпечення по відношенню до даної групи осіб.

Зазначений законодавчий підхід суперечить засадам «добропорядного урядування». Як зазначив Конституційний Суд України у своєму Рішенні у справі щодо непорушності права власності від 16 листопада 2022 року № 9-р(П)/2022, *«на виконання вимог Конституції України держава має втілювати у своїй діяльності конституційний принцип її відповідальності перед людиною та по суті пов'язаний із ним принцип „добропорядного урядування“ (good governance), що полягає в обов'язку держави втілити у своїй діяльності фундаментальні засади побудови, організації та реалізації державної влади для утвердження правдивої демократії, додержання людських прав та верховенства права (правовладдя) як загальноєвропейських цінностей»*.

У Рішенні від 20 травня 2010 року у справі «Лелас проти Хорватії» (заява № 55555/08) Європейський суд з прав людини також наголосив, що держава, чії органи влади не дотримувалися своїх власних внутрішніх правил та процедур, не повинна отримувати вигоду від своїх правопорушень та уникати виконання своїх обов'язків; ризик будь-якої помилки, зробленої органами державної влади, повинна нести держава, а помилки не повинні виправлятися за рахунок зацікавленої особи, особливо якщо при цьому немає жодного іншого приватного інтересу (пункт 74).

Відповідно до національного законодавства зоною відповідальності саме держави є те, щоб пенсії при призначенні були правомірно нараховані, а згодом своєчасно перераховані й виплачені належній особі (особам). Відмова держави від цього є суттєвим законодавчим упущенням, яке могло з'явитися лише як наслідок порушення принципу «добропорядного урядування».

Крім того, варто звернути увагу на те, що, всупереч частині першій статті 58 Конституції України, держава Законом № 2148 запровадила ретроактивну дію законодавчих норм щодо скасування інституту перерахунку пенсій для народних депутатів України I-VIII скликань, тобто тих осіб, які перебуваючи на посадах народних депутатів України упродовж 1991-2017 років (до 1 жовтня 2017 року) встигли сформулювати легітимні очікування щодо здійснення відповідного перерахунку після набуття ними права на пенсійне забезпечення (у разі досягнення пенсійного віку). При цьому, змінивши таке регулювання, держава погіршила умови пенсійного забезпечення вказаної групи осіб, що суперечить частині першій статті 58 Основного Закону України.

Якщо для народних депутатів України ІХ скликання і наступних скликань вбачається цілком легітимною і навіть конституційною відмова від можливості перерахунку пенсій (зокрема, з міркувань економії бюджетних коштів тощо), оскільки йдеться про власне пенсійне «самообмеження» на майбутній період (а народні депутати України наступних скликань не матимуть легітимних очікувань щодо перерахунку пенсій), то з аналогічним правовим підходом, спрямованим на пенсійні правовідносини, що мали місце в минулому (тобто до набрання чинності Закону № 2148) та де в ролі суб'єкта права на пенсійне забезпечення виступає народний депутат України попередніх (І-VIII скликань, зокрема до 1 жовтня 2017 року) скликань, не можна погодитися в силу його очевидного дискримінаційного й неконституційного характеру.

Отже, починаючи від 1 жовтня 2017 року, пенсійне забезпечення народних депутатів України здійснюється відповідно до загального закону – Закону № 1058, який не передбачає спеціальних умов та порядку перерахунку пенсій у зв'язку з підвищенням заробітної плати народним депутатам України.

Таким чином, право на перерахунок пенсій для народних депутатів України, у зв'язку з підвищенням заробітної плати діючим народним депутатам України, було скасовано, і в подальшому інститут перерахунку пенсій народним депутатам України І-VIII скликань, які мали на нього право до 1 жовтня 2017 року, відновлений не був.

Якщо для народних депутатів України, які набули право на пенсійне забезпечення після 1 жовтня 2017 року порушень їх конституційних трудових прав не вбачається, то гарантії цих прав вочевидь порушені по відношенню до народних депутатів України І-VIII скликань, які набули право на пенсійне забезпечення до 1 жовтня 2017 року.

Додатково звернемо увагу на ще одну обставину, що системно пов'язана із неоднаковим підходом до визначення розмірів пенсійного забезпечення народних депутатів України за темпоральним критерієм.

Так, у зв'язку з вищезначеними законодавчими змінами істотної трансформації зазнало і правове регулювання пенсійного забезпечення непрацездатних членів сімей народних депутатів України, які отримують пенсії за віком померлого годувальника.

Оскільки пенсійне забезпечення народних депутатів України із вступом у дію Закону № 2148 визначається положеннями Закону № 1058, пенсії за віком померлого годувальника в разі смерті народного депутата України почали вираховуватися в розмірі: на одного непрацездатного члена сім'ї – 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100 відсотків пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками (частина перша статті 37 Закону № 1058).

Натомість до набрання чинності Законом № 2148 діяла норма частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790, згідно з якою *«у випадку смерті народного депутата призначається пенсія у разі втрати годувальника непрацездатним членам сім'ї, які були на його утриманні за їх заявою (при цьому дітям пенсія*

призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника), у розмірі 70 відсотків суми місячної заробітної плати працюючого народного депутата на день звернення за пенсією з урахуванням усіх доплат та надбавок до посадового окладу, з якої було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, на одного непрацевдатного члена сім'ї, та 90 відсотків – на двох і більше членів сім'ї за рахунок бюджетних призначень на забезпечення діяльності Верховної Ради України».

Оскільки для розрахунку пенсії згідно із Законом № 1058 береться тільки її розмір у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, розмір пенсій за віком померлого годувальника для непрацевдатних членів сімей померлих народних депутатів України став у декілька разів меншим, ніж був до цього.

Цілком очевидно, що таке зменшення розміру пенсій за віком померлого годувальника для непрацевдатних членів сімей померлих народних депутатів України так само не є обґрунтованим та суперечить правовим засадам «добропорядного урядування» у сфері пенсійного забезпечення.

Отже, законодавчі зміни, внесені Законом № 2148 до Закону № 2790, обумовили значне зменшення розмірів пенсійного забезпечення для багатьох народних депутатів України I-VIII скликань, які отримують пенсії, а так само – для непрацевдатних членів їх сімей, які отримують пенсію у зв'язку зі смертю годувальника (годувальниці) – після 1 жовтня 2017 року (дати початку застосування Закону № 2148).

Таким чином, Закон № 2148, всупереч своєму цільовому призначенню, що прямо впливає з його назви («Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій»), призвів не до збільшення, а до зменшення розмірів пенсійного забезпечення народних депутатів України, а також істотно погіршив умови соціального захисту для непрацевдатних членів їх сімей.

Такий підхід держави у сфері пенсійного забезпечення засвідчує негативну тенденцію щодо погіршення умов соціального захисту вказаної категорії осіб та містить суттєві соціальні ризики і негативні наслідки у зв'язку з невинним зростанням вартості життя в Україні, що є очевидним фактом.

Отже, можна стверджувати, що оспорювані положення Закону № 2148 і Закону № 2790 не гарантують належним чином трудові права народних депутатів України в частині їхнього пенсійного забезпечення.

Вказані зміни пенсійного законодавства також суперечать низці міжнародно-правових документів, які визначають стандарти соціального забезпечення.

Так, Загальною декларацією прав людини 1948 року виокремлюється, зокрема, право людини на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях (стаття 22), а також право на працю (стаття 23), яке включає: право на вільний вибір роботи, на справедливий й сприятливий умови

праці та на захист від безробіття (пункт 1); право на рівну оплату за рівну працю без будь-якої дискримінації (пункт 2); право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення (пункт 3).

Згідно зі статтею 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року право на винагороду має забезпечувати щонайменше: справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці; задовільне існування для працівників та їхніх сімей відповідно до постанов цього пакту.

Право на справедливу винагороду є одним із фундаментальних понять Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року (пункт 4 частини I), ратифікованої Законом України „Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)“ від 14 вересня 2006 року № 137-V.

Як впливає з їх змісту, для пенсійного забезпечення основоположним є принцип соціальної справедливості (як складова принципу верховенства права), в якому право виступає як морально-правова домірність вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їх правового забезпечення. Принцип справедливості містить у собі вимогу забезпечення відповідності між практичною роллю індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками.

У зв'язку з цим додатково просимо Конституційний Суд України звернути увагу на те, що *поновлення соціальної справедливості для народних депутатів України у формі виплати пенсій у розмірі, які існували до прийняття Закону № 2148, не створюватиме істотного додаткового навантаження на Державний бюджет України*, що є особливо важливим з точки зору збереження збалансованості Державного бюджету України (частина третя статті 95 Конституції України) та сумірності сум пенсійних виплат із фінансовими можливостями держави.

На користь цієї тези наведемо такі аргументи.

По-перше, звертаємо увагу, що поновлення пенсійних виплат у справедливих розмірах (тобто до введення в дію Закону № 2148) стосуватиметься порівняно незначної (у кількісному вимірі) групи осіб, а саме лише народних депутатів України I-VIII скликань. Упродовж цього періоду (1990-2017 років) народними депутатами України були всього 2345 особи (враховуючи і тих, які були народними депутатами України один або більше разів). З урахуванням померлих народних депутатів України зазначених скликань, а також тих, які після цього періоду припинили громадянство України, наразі право на перерахунок пенсій отримують лише біля 1100 народних депутатів України I-VIII скликань. Зокрема, можна з повною впевненістю говорити, що на сьогодні померли або втратили громадянство лише серед народних депутатів I і II скликань щонайменше 376 осіб. Треба також зазначити, що певна кількість народних депутатів України з тих, про яких іде мова, можуть скористатися правом на пенсію за загальним Законом № 1058, що ще зменшить кількість тих, хто буде

претендувати на пенсію по спеціальному закону. При цьому, якщо виходити з того, що середня пенсія народного депутата України, яку він отримував за спеціальним Законом № 2790, нараховувала близько 17.500 грн, то при обмеженні її розміру десятима прожитковими мінімумами для осіб, які втратили працездатність (перше речення пункту 13⁻² Розділу XV «Прикінцеві положення» Закону № 1058), вона становитиме, з розрахунку на 1 січня 2024 року (абзац восьмий статті 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 9 листопада 2023 року № 3460-ІХ), не більше 23.161 грн, тобто складатиме не більше 43,1% від середньої заробітної плати народного депутата України поточного (ІХ) скликання з усіма надбавками. А це співвідношення не є набагато більшим, ніж співвідношення такого ж типу для пересічних громадян, яке складало на кінець 2023 року 36,9%.

Зазначені розміри пенсійних виплат навіть у збільшеному розмірі не порушуватимуть загалом конституційних приписів щодо побудови бюджетної системи України на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами; визначення законом видатків держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків; прагнення держави до збалансованості Державного бюджету України (частини перша – третя статті 95 Конституції України). Тим більше, що згідно з принципом справедливості та з урахуванням юридичних позицій Конституційного Суду України: 1) держава не може довільно відмовлятися від взятих на себе фінансових зобов'язань, передбачених законами, іншими нормативно-правовими актами, а повинна діяти ефективно і відповідально в межах чинного бюджетного законодавства (абзац третій підпункту 3.3. пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі про збалансованість бюджету від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008); 2) визначення відповідних бюджетних видатків у законі про Державний бюджет України не може призводити до порушення прав людини і громадянина, встановлених Конституцією України, зокрема щодо забезпечення рівня життя для осіб, які отримують пенсії, що є основним джерелом існування, не нижчого від прожиткового мінімуму, визначеного законом (абзац четвертий підпункту 3.3. пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі про збалансованість бюджету від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008); 3) намагання держави при визначенні законом про Державний бюджет України доходів і видатків та прийнятті законів, інших нормативно-правових актів, які можуть вплинути на доходну і видаткову частини бюджету, дотримуватися рівномірного співвідношення між ними та її обов'язок на засадах справедливого, неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами, територіальними громадами повинні враховувати не лише загальносуспільні потреби, але й необхідність забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя (абзац п'ятий підпункту 3.3. пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі про збалансованість бюджету від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008).

По-друге, поновлення соціальної справедливості при нарахуванні пенсійних виплат для народних депутатів України I-VIII скликань відповідатиме і юридичним позиціям Конституційного Суду України, в яких Суд, зокрема, вказує на залежність розмірів соціальних виплат особі від економічних чинників (Рішення Конституційного Суду України від 19 червня 2001 року №9-рп/2001 у справі щодо стажу наукової роботи).

Конкретизуючи цю позицію, Конституційний Суд України зазначив, що: 1) право на пенсію, її розмір та суми виплат можна пов'язувати з фінансовими можливостями держави, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами у той чи інший період її розвитку, а також з часом ухвалення відповідних нормативно-правових актів; 2) одним з визначальних елементів у регулюванні суспільних відносин у соціальній сфері є додержання принципу пропорційності між соціальним захистом громадян та фінансовими можливостями держави, а також гарантування права кожного на достатній життєвий рівень (абзаци четвертий і сьомий підпункту 2.1. пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011).

Отже, поновлення соціальної справедливості в нарахуванні пенсій народним депутатам України попередніх (I-VIII) скликань відповідатиме сутності конституційного права на пенсійне забезпечення та не порушуватиме принципу пропорційності між розміром пенсійних виплат та фінансовими можливостями держави. Воно також сприятиме ефективному поновленню пенсійних прав вказаної групи громадян України.

Таке поновлення має бути здійснено передусім на рівні законодавчого забезпечення пенсійних прав народних депутатів України, яке повинно відповідати принципу справедливості як складовій верховенства права.

На майбутнє, при ймовірному коригуванні законодавчого регулювання пенсійного забезпечення народних депутатів України наступних скликань, Верховна Рада України може скористатися своїми повноваженнями, змінюючи таке регулювання, та, зокрема, відмовитися від певних компенсаторних механізмів нарахування таких пенсій, виходячи з умов та розмірів оплати праці діючих народних депутатів України.

Разом з тим, на підставі вищенаведеного, вважаємо, що положення частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790 та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону № 2148, якими було змінено (а саме – істотно погіршено) умови пенсійного забезпечення народних депутатів України I-VIII скликання та осіб, які мали право на пенсійне забезпечення народного депутата України I-VIII скликань, не відповідають Конституції України (є неконституційними).

Для підтвердження цієї позиції та конкретизації конституційних норм, яким не відповідають зазначені положення законів № 2148 і № 2790, нижче наводиться таке правове обґрунтування.

2. Україна є соціальною державою, що закріплено у статті 1 Конституції України. На розвиток цього положення частиною другої статті 3 Основного Закону України також встановлено, що *«права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»*.

Конституційний Суд України в Рішенні від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005 надав тлумачення конституційного визначення соціальної держави: *«згідно з Конституцією України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (статті 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян»* (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

Принцип соціальної держави (стаття 1 Конституції України) втілено і у приписах частини четвертої статті 13 Основного Закону України (*«держава забезпечує <...> соціальну спрямованість економіки»*) та інших положеннях, що гарантують соціальні права людини, зокрема право на соціальний захист (частина перша статті 46)» (абзац четвертий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022).

Конституційний Суд України в Рішенні № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 року визначив зміст основних завдань соціальної держави: *«створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї»* (пункт 2 мотивувальної частини).

Згідно з юридичною позицією Конституційного Суду України, яка висловлена в Рішенні від 4 червня 2019 року № 2-р/2019 (пункти 3.1 та 3.2 мотивувальної частини) завдання соціальної держави визначають основні обов'язки держави, до яких належить: забезпечення державою реалізації громадянами соціальних, культурних та економічних прав; гарантування державою конституційного права на соціальний захист як одна з необхідних умов існування особи і суспільства; рівень соціального забезпечення в державі має відповідати потребам громадян, що сприятиме соціальній стабільності, забезпечуватиме соціальну справедливість та довіру до держави; гарантування державою цих прав, у тому числі права на пенсійне забезпечення як складової конституційного права на соціальний захист, має здійснюватися на основі Конституції України та у спосіб, що відповідає їй.

Відповідно до частин першої-другої статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати

годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

У статті 46 Конституції України соціальний захист громадянина пов'язано, зокрема, *«з неможливістю мати заробіток (трудовий дохід), його втратою чи недостатнім рівнем життєвого забезпечення громадянина і непрацездатних членів його сім'ї»* (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009).

У пункті 5 Рішення № 8-рп/2005 від 11 жовтня 2005 року Конституційний Суд України зазначив, що право на пенсійне забезпечення є складовою конституційного права на соціальний захист.

Відповідно до пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами визначаються форми і види пенсійного забезпечення

Конституційний Суд України в Рішенні від 7 листопада 2018 року № 9-рп/2018 зазначив, що *«право громадян на соціальний захист є комплексним, його зміст визначають як Конституція, так і закони України. Згідно з частиною першою статті 46 Конституції України складовими права громадян на соціальний захист є право на забезпечення їх у разі: 1) повної, часткової або тимчасової втрати працездатності; 2) втрати годувальника; 3) безробіття з незалежних від них обставин; 4) старості; 5) в інших випадках, передбачених законом; <...> складові конституційного права громадян на соціальний захист, зазначені в пунктах 1-4 цього абзацу, не можуть бути скасовані законом“;* *„водночас інші складові права на соціальний захист, не конкретизовані в частині першій статті 46 Основного Закону України або в інших його статтях, визначає Верховна Рада України шляхом ухвалення законів, тому вона може змінити, скасувати або поновити їх при формуванні соціальної політики держави за умови дотримання конституційних норм та принципів»* (абзаци другий, четвертий пункту 5 мотивувальної частини).

Водночас, характеризуючи позитивний обов'язок держави у сфері соціального захисту, Конституційний Суд України наголошує, що: *«до основних обов'язків держави належить забезпечення реалізації громадянами соціальних, культурних та економічних прав; гарантування державою конституційного права на соціальний захист є однією з необхідних умов існування особи і суспільства; рівень соціального забезпечення в державі має відповідати потребам громадян, що сприятиме соціальній стабільності, забезпечуватиме соціальну справедливість та довіру до держави. Гарантування державою цих прав, у тому числі права на пенсійне забезпечення як складової конституційного права на соціальний захист, має здійснюватися на основі Конституції України та у спосіб, що відповідає їй»* (абзац шостий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 4 червня 2019 року № 2-рп/2019);

«позитивні обов'язки держави у сфері соціального захисту полягають, зокрема, у належному вноормуванні відносин у цій сфері. <...> Гарантоване статтею 46 Основного Закону України право на соціальний захист ґрунтується на тому, що розміри пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають бути визначені з урахуванням потреб людини, людської гідності та інших конституційних цінностей» (абзаци перший, третій підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022);

«держава зобов'язана здійснювати соціальний захист насамперед тих осіб, які не можуть самотійно себе забезпечити шляхом реалізації права на працю та/або позбавлені засобів існування. При цьому соціальна орієнтованість держави та принцип соціальної солідарності не можуть замінити особисту відповідальність людини за власну долю та добробут своєї сім'ї. Державна система соціального захисту має заохочувати і не повинна стримувати прагнення особи покращити умови життя для себе і своєї сім'ї» (абзац перший пункту 6 мотивувальної частини Рішення від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018).

Забезпечення реалізації цих обов'язків держави визначають зміст політики держави у сфері соціального захисту. Як зазначив Конституційний Суд України в Рішенні від 11 жовтня 2005 року № 8-р/2005, «в Україні як соціальній, правовій державі політика спрямовується на створення умов, які забезпечують достатній життєвий рівень, вільний і всебічний розвиток людини як найвищої соціальної цінності, її життя і здоров'я, честь і гідність. Утвердження та дотримання закріплених у нормативно-правових актах соціальних стандартів є конституційним обов'язком держави. Діяльність її правотворчих і правозастосовчих органів має здійснюватися за принципами справедливості, гуманізму, верховенства і прямої дії норм Конституції України а повноваження – у встановлених Основним Законом України межах і відповідно до законів. Зазначені конституційні принципи, на яких базується здійснення прав і свобод людини і громадянина в Україні, включаючи і право на пенсійне забезпечення, передбачають за змістом статей 1, 3, 6 (частина друга), 8, 19 (частина друга), 22, 23, 24 (частина перша) Основного Закону України правові гарантії, правову визначеність і пов'язану з ними передбачуваність законодавчої політики у сфері пенсійного забезпечення, необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях, що набуте ними на підставі чинного законодавства право, його зміст та обсяг буде ними реалізовано, тобто набуте право не може бути скасоване, звужене» (абзаци другий, третій пункту 4 мотивувальної частини).

Зміст та обсяг права громадян на пенсійне забезпечення полягає в їх матеріальному забезпеченні шляхом надання трудових і соціальних пенсій, тобто щомісячних пенсійних виплат відповідного розміру в разі досягнення особою передбаченого законом віку чи визнання її інвалідом або отримання членами її сім'ї цих виплат у визначених законом випадках. Встановивши в

законі правові підстави призначення пенсій, їх розміри, порядок обчислення і виплати, законодавець може визначати як загальні умови їх призначення, так і особливості набуття права на пенсію, включаючи для окремих категорій громадян пільгові умови призначення пенсії залежно від ряду об'єктивно значущих обставин, що характеризують трудову діяльність (особливості умов праці, професія, виконувані функції, кваліфікаційні вимоги, обмеження, ступінь відповідальності тощо). Законодавець повинен робити це з дотриманням вимог Конституції України, в тому числі принципів рівності та справедливості (абзаци другий, третій пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005).

Конституційний Суд України також звертає увагу на те, що:

«приписи статті 3 Конституції України зобов'язують державу обґрунтовувати законодавче регулювання, зокрема, у вирішенні питань соціального захисту відповідних категорій громадян» (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019);

«на виконання вимог Конституції України держава має втілювати у своїй діяльності конституційний принцип її відповідальності перед людиною та присутньо пов'язаний із ним принцип «добропорядного врядування» (good governance), що полягає в обов'язку держави втілити у своїй діяльності фундаментальні засади побудови, організації та реалізації державної влади для утвердження правдивої демократії, дотримання людських прав та верховенства права (правовладдя) як загальноєвропейських цінностей» (абзац третій підпункту 4.7 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022).

При цьому Конституційний Суд України застерігає, що *«законодавець, змінюючи відносини у сфері пенсійного забезпечення з метою удосконалення соціальної політики держави шляхом перерозподілу суспільного доходу, не може забезпечити людину від зміни умов її соціального забезпечення»*. Саме тому Конституційний Суд України наполягає на тому, що *«зміни у цій сфері мають бути достатньо обґрунтованими, здійснюватися поступово, обачно й у заздалегідь обміркований спосіб, базуватися на об'єктивних критеріях, бути пропорційними меті зміни юридичного регулювання, забезпечувати справедливий баланс між загальними інтересами суспільства й обов'язком захищати права людини, не порушуючи при цьому сутності права на соціальний захист»* (абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2019 року № 2-р/2019).

За будь-яких обставин сутність права на пенсійне забезпечення як складової частини конституційного права на соціальний захист не може бути порушена, а законодавче регулювання у цій сфері має відповідати принципу соціальної держави. Конституційний Суд України наголошував на необхідності дотримання вказаних принципів, зокрема, у Рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011.

Водночас, у Рішенні від 4 червня 2019 року № 2-р/2019 Конституційний Суд України врахував те, що Україна, ратифікувавши Європейську соціальну хартію переглянута) 1996 року Законом України "Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)" від 14 вересня 2006 року № 137-V зі змінами, взяла на себе зобов'язання з метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальне забезпечення докладати зусиль для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень (абзаци шостий – сьомий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України також виходить із того, що:

згідно з Основним Законом України та сформульованими Конституційним Судом України юридичними позиціями Верховна Рада України для розвитку, конкретизації та деталізації приписів статей 3, 8, частини першої статті 24, статті 46 Основного Закону України має вносити в закони підстави, порядок та умови індексації та **перерахунку розмірів усіх видів пенсій для всіх груп пенсіонерів** (абзац перший підпункту 5.6 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022);

для розвитку, конкретизації та деталізації приписів статей 3, 8, 24, 46 Основного Закону України перерахунок розмірів пенсій обов'язково має бути встановлений у законі, ухваленому Верховною Радою України.

Отже, саме закон, а не інший нормативно-правовий акт повинен, судячи з позиції Конституційного Суду України, містити підстави, порядок та умови індексації та перерахунку розмірів пенсій народних депутатів України.

Необхідно акцентувати увагу на ще одному висновку Конституційного Суду України: **незабезпечення державою законодавчого підґрунтя для функціонування ефективного правового механізму перерахунку розмірів пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, зокрема у зв'язку із законодавчим упущенням в унормуванні суспільних відносин, свідчить про ілюзорність конституційних гарантій права на соціальний захист та порушення низки конституційних норм і принципів** (абзаци перший, другий підпункту 5.7 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022).

Вищенаведені юридичні позиції Конституційного Суду України не є виключним переліком тих позицій, в яких порушувалося питання про пенсійне забезпечення громадян. Однак загалом аналіз таких позицій Суду дає підстави для висновку, що станом на сьогодні вироблено низку чітких та однозначних юридичних підходів до широкого тлумачення цього права, в основі якого лежить розуміння людини як найвищої соціальної цінності (частина перша статті 3 Конституції України).

З огляду на зазначене, в тому числі положення норм Конституції України та юридичні позиції Конституційного Суду України, можна висувати, що громадяни мають конституційне право на пенсійне забезпечення, зміст якого встановлюється як Конституцією України, так і законами. Верховна Рада

України повинна здійснювати законодавче регулювання у сфері пенсійної політики держави, дотримуючись конституційних норм і принципів.

Значення Основного Закону в цій сфері головним чином полягає в тому, що Конституція закріплює систему базових цінностей, покликаних обмежувати будь-які прояви порушень задля гарантій людських прав у цій сфері суспільних відносин. У Конституції України також унормовано механізми, які повинні гарантувати належне пенсійне забезпечення громадян і створювати реальні передумови реалізації взятих державою в цій сфері зобов'язань.

Зазначені юридичні позиції Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади (стаття 75 Конституції України), уповноважений приймати закони (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України), в тому числі і з питань статусу народних депутатів України (пункт 21 частини першої статті 92 Конституції України), складовою якого є їх пенсійне забезпечення (стаття 20 Закону № 2790), зобов'язана втілювати у своїй законодавчій діяльності.

При цьому Верховна Рада України має також враховувати особливості правового статусу народного депутата України, встановлені Конституцією України:

народний депутат України є представником Українського народу у Верховній Раді України (статті 76-77 Конституції України);

повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України (частина четверта статті 76 Конституції України);

народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі (частина перша статті 78 Конституції України);

народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (частина друга статті 78 Конституції України);

вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом (частина третя статті 78 Конституції України);

конституційними обов'язками народного депутата є захист усіма його діями суверенітету і незалежності України, піклування про благо Вітчизни і добробут Українського народу, додержання Конституції України та законів України, виконання його обов'язків в інтересах усіх співвітчизників, особисте голосування на засіданнях Верховної Ради України (частини друга – третя статті 79, частина третя статті 84 Конституції України);

народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образи чи клевет (стаття 80 Конституції України).

Основним Законом України передбачені найсуттєвіші, конститутивні юридичні властивості (риси) правового статусу народного депутата України. Водночас вони системно деталізовані в основному статусному законі,

визначальному для організації та здійснення депутатської діяльності, – в Законі № 2790, який визначає *«права, обов'язки і відповідальність народного депутата України у Верховній Раді України та за її межами, встановлює правові і соціальні гарантії здійснення народним депутатом України своїх депутатських повноважень»* (преамбула Закону № 2790).

Відповідно до частин першої-четвертої статті 1 Закону № 2790 народний депутат України є обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України. Народний депутат здійснює свої повноваження на постійній основі. При виконанні своїх повноважень народний депутат керується Конституцією України, законами України та загальновизнаними нормами моралі. Держава гарантує народному депутату забезпечення необхідними умовами для здійснення ним депутатських повноважень.

У силу правової природи свого депутатського мандата, цільове призначення діяльності народного депутата України безпосередньо обумовлене необхідністю забезпечення і захисту прав громадян України, сукупність яких (Український народ) він (народний депутат) є уповноваженим представляти протягом строку своїх депутатських повноважень.

На користь цього свідчить і законодавчо встановлена відповідальність народного депутата України за свою депутатську діяльність саме перед Українським народом (частина третя статті 7 Закону № 2790).

Представляючи та захищаючи інтереси громадян України, народний депутат України вправі розраховувати (має легітимні очікування) щодо належного забезпечення його діяльності як у ході здійснення його депутатських повноважень, так і після закінчення цих повноважень. Їх важливим елементом є його належне матеріальне забезпечення (як під час виконання депутатських обов'язків, так і після виходу на пенсію) для неупередженого та ефективного здійснення представництва інтересів Українського народу.

Водночас, слід зазначити, що особливості правового статусу народного депутата України пов'язані з низкою правових обмежень у його діяльності, що забезпечують умови несумісності його депутатського мандата з іншими видами діяльності та з інститутом дострокового припинення його повноважень у разі конституційно визначених порушень (статті 3-5 Закону № 2790). На народних депутатів України також поширюються суттєві правові обмеження, пов'язані із запобіганням корупції (стаття 25 Закону № 2790).

Слід звернути увагу, що протягом 1992-2017 років правове регулювання пенсійного забезпечення народних депутатів України зазнавало численних змін (зокрема, законами № 3173-IV від 01.12.2005, № 489-V від 19.12.2006; № 107-VI від 28.12.2007; № 3668-VI від 08.07.2011, № 836-VII від 28.02.2014, № 1166-VII від 27.03.2014, № 76-VIII від 28.12.2014, № 213-VIII від 02.03.2015, № 889-VIII від 10.12.2015, № 911-VIII від 24.12.2015, № 1774-VIII від 06.12.2016; № 2148 від 03.10.2017). Зокрема, воно, залежно від часу призначення пенсій, здійснювалося

або здійснюється згідно з законами України, відповідно до яких зазнавали змін форми, види, підстави та умов пенсійного забезпечення народних депутатів України.

Необхідно констатувати, що чинний порядок пенсійного забезпечення народних депутатів України відповідно до Закону № 2790, з урахуванням останніх змін, внесених Законом № 2148, є несправедливим і не може здійснюватися на загальних підставах з огляду на встановлений Конституцією та законами України особливий правовий статус народного депутата України, зумовлений певними особливостями умов праці, характеру виконуваної роботи, її складності та соціальної значущості, ступеня відповідальності та наявності певних правових обмежень, пов'язаних зі специфікою депутатської діяльності (вимоги щодо несумісності), про які йшлося вище.

Між тим, із набранням чинності Закону № 2148 норма частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790 була змінена таким чином, що народні депутати України I-VIII скликань та особи, які мали право на пенсійне забезпечення народного депутата України I-VIII скликань, втратили право на пенсійне забезпечення на особливих умовах, які враховували б особливості їх правового статусу. Таким чином, держава не виконала гарантій належного пенсійного забезпечення народних депутатів, передбачених при їх виході на пенсію попереднім законодавчим регулюванням (Законом № 2790 до внесення до нього змін Законом № 2148), зокрема щодо перерахунку пенсій у зв'язку зі збільшенням розміру заробітної плати народного депутата України.

Отже, законодавець неправомірно не застосував жодних компенсаторних правових механізмів замість скасування раніше наданих соціальних гарантій народним депутатам України.

При прийнятті Закону № 2148 в частині обмеження прав народних депутатів України на спеціальне пенсійне забезпечення, на думку суб'єкта права на конституційне подання, було проігноровано цільове призначення спеціального пенсійного забезпечення народних депутатів України як такого. Спеціальне пенсійне забезпечення цих осіб обумовлено необхідністю компенсації втрати їх доходів у зв'язку із численними конституційними та законодавчими обмеженнями їх діяльності, зокрема заборонаю здійснювати будь-яку оплачувану діяльність, а також виконувати роботу на умовах сумісництва (за деякими винятками) тощо. Отже, за своєю правовою природою особливе (спеціальне) забезпечення діяльності народного депутата України, що застосовувалося на практиці до набрання чинності Законом № 2148, органічно впливало з його правового статусу, що передбачає низку суттєвих правових обмежень, які мають компенсуватися державою у вигляді підвищеного рівня матеріального забезпечення (у тому числі пенсійного).

При цьому встановлена законом система гарантій їх забезпечення не є особистим привілеєм народного депутата України. Вона пов'язана з набуттям статусу народного депутата України, має цільове юридичне призначення, спрямоване на захист прав і свобод людини і громадянина

(виконання обов'язків в інтересах усіх співвітчизників) через здійснення депутатських повноважень неупереджено та самостійно, на засадах верховенства права, додержання загально визнаних вимог суспільної моралі.

Ця система гарантій є своєрідною правовою формою компенсації державою тих обмежень, яких народний депутат України зазнає в силу свого особливого становища як незалежний представник Українського народу у Верховній Раді України, а також виступає своєрідною формою захисту прав народного депутата України від протиправного (реального чи ймовірного) тиску на нього з боку інших осіб.

Отже, належне (достатнє, враховуючи постійне підвищення вартості життя в Україні) матеріальне забезпечення народного депутата України як під час здійснення ним своїх повноважень, так і в майбутньому, у зв'язку з досягненням пенсійного віку чи внаслідок припинення повноважень, є необхідною умовою здійснення депутатських повноважень на основі вірності присяги Українському народові, додержання вимог щодо несумісності депутатського мандату з іншими видами діяльності, унеможливлення використання народним депутатом свого депутатського мандату всупереч загально визнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави, а так само – унеможливлення використання депутатського мандату в особистих, зокрема корисливих, цілях (статті 2, 3, 8 Закону № 2790).

Як зазначає Конституційний Суд України, *«невиконання державою своїх соціальних зобов'язань щодо окремої категорії осіб призводить до порушення принципів соціальної, правової держави, ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави»* (абзац п'ятий, речення перше абзацу шостого пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009).

Виходячи з цього, вважаємо, що оспорювані положення Закону № 2148 та Закону № 2790 (а саме – абзацу третього пункту 14 розділу I Закону № 2148 та частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790) не відповідають частині другій статті 3 Конституції України (є неконституційними).

Крім того, скасування права народних депутатів України на спеціальне пенсійне забезпечення не узгоджується із приписами статей 1 і 8 Конституції України щодо проголошення України демократичною, соціальною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права.

Ураховуючи викладене вище, вважаємо, що положення абзацу третього пункту 14 розділу I Закону № 2148 та частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790 не відповідають статті 1, частині другій статті 3, частині першій статті 8, частинам першій і другій статті 46 Конституції України, зокрема в частині поширення їх дії на народних депутатів України I–VII скликань, а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року, а також осіб, які мали право на пенсійне забезпечення народних депутатів України I–VII скликань,

а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року.

3. Відповідно до статті 1, частин першої і другої статті 8 Конституції України Україна є правовою державою, в якій також визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначив, що верховенство права – це панування права в суспільстві. При цьому верховенство права вимагає від держави втілення цього принципу у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути пронизані передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Справедливість - одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права (абзаци другий і третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

У підпункті 3.1 пункту 3 Рішення № 1-р/2020 від 23 січня 2020 року наголошено, що за юридичною позицією Конституційного Суду України верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність (абзац другий підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018). Відповідно до змісту статті 8 Основного Закону Конституційний Суд України верховенством права вважає, зокрема, механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади.

Складовою верховенства права є принцип юридичної визначеності, основу якого утворює ідея передбачуваності очікування суб'єктом відносин визначених правових наслідків (правового результату) своєї поведінки, яка відповідає наявним у державі нормативним приписам. Саме тому, Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував на тому, що принцип правової визначеності вимагає ясності та однозначності правових норм й забезпечення того, щоб ситуація і правовідносини залишалися передбачуваними (юридичні позиції в рішеннях від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005, від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005, від 29 червня 2010 року № 17-рп/ 2010, від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010, від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011 та ін.). Зокрема, Конституційний Суд України у Рішенні від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019 відзначив, що юридична визначеність вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм, їх передбачуваності (прогнозованості) для забезпечення стабільного правового становища людини; юридична визначеність дає можливість учасникам суспільних відносин завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях

(*legitimate expectations*), зокрема в тому, що набуте ними на підставі чинного законодавства право буде реалізоване.

В іншому рішенні Конституційний Суд України наголосив на тому, що *«юридичну визначеність <...> слід розуміти не лише як право особи розраховувати на розумну та передбачену стабільність приписів актів права, чітке розуміння юридичних наслідків застосування таких приписів, а також як право особи на розумні очікування щодо послідовності та цілісності законотворчої діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні»* (абзац п'ятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022).

Конституційний Суд України також зважає й на те, що поняття «юридична визначеність» згідно з міжнародними актами та документами *«вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачуваності ситуацій та правовідносин»* [Доповідь про правовладдя, схвалена Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25-26 березня 2011 року [CDL-AD(2011)003rev] (перше речення § 46)]; *«брак сталості й послідовності законодавства <...> може вплинути на спроможність особи планувати свої дії. Проте сталість не є самоціллю: приписам права має бути властива спроможність пристосовуватись до умов, що змінюються. Приписи права можна змінювати, втім, за умов, що суспільство знає про це наперед і бере участь в обговоренні, а також що не буде шкідливих наслідків для правомірних сподівань»* [Спеціальне дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.60].

Згідно з доктриною легітимних очікувань у практиці Європейського суду з прав людини сформульовано підхід, відповідно до якого, ті, хто чинить добросовісно на підставі права, яким воно є, не повинні відчувати краху надій щодо своїх легітимних очікувань. Утім зауважується, що нові ситуації можуть бути достатньою підставою для законодавчих змін, що спричиняють виникнення відчуття краху легітимних очікувань у виняткових випадках.

Принципи правової визначеності й легітимних очікувань означають, що наслідки змін, що вносяться до законодавства державами-членами Ради Європи, мають бути зрозумілими та очікуваними для тих, на кого воно поширюється.

У пункті 77 Рішення у справі «Fedulov v. Russia» (заява № 53068/08) Європейський суд з прав людини сформулював висновок про те, що держава має широкі межі розсуду у здійсненні соціальної та економічної політики, включно з прийняттям законів у контексті змін політичного або економічного режиму, визначенні політики захисту державного бюджету або перерозподілу видатків державного бюджету і запровадженні жорстких заходів економії в рамках економічної кризи. Це знову підтверджує те, що факт вступу особи до державної системи соціального захисту не обов'язково означає те, що ця система не може бути змінена або щодо умов здійснення соціальних виплат, або щодо їх розмірів.

Європейський суд з прав людини погодився із можливістю внесення державами змін до законодавства про соціальний захист, що можуть бути прийняті у відповідь на соціальні зміни та суспільні погляди на категорії осіб, які потребують соціальної допомоги, а також розвиток окремих індивідуальних ситуацій. Водночас Європейський суд з прав людини нагадав: якщо право на отримання соціальної допомоги не піддається сумніву за внутрішнім законодавством, воно набуває ознак «легітимних очікувань», а тому реалізація такого права не повинна ставитись у залежність від фінансових можливостей держави (пункт 78).

При цьому стабільність правового регулювання має проявлятися в неприпустимості внесення довільних змін до чинного законодавства системи норм і є віддзеркаленням підтримання довіри громадян до законів та дій держави.

Аналогічною за змістом є вимога щодо якості закону, на яку постійно наголошує той же таки Європейський суд з прав людини при розгляді законності втручання держави у права, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), зокрема її статтею 11. Так, у Рішенні від 13 грудня 2001 року у справі «Церква Бессарабської Митрополії проти Молдови» Європейський суд з прав людини зазначив, що закон має бути доступним та передбачуваним, тобто висловленим з достатньою точністю, щоб дати змогу особі в разі необхідності регулювати його положеннями свою поведінку (пункт 109).

Крім того, Європейським судом з прав людини напрацьована судова практика, згідно з якою пенсія включається в поняття «майно» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Концепція «майна» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції має автономне значення, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і «майном». Отже, при з'ясуванні змісту поняття «майно» недостатньо керуватися національним законодавством держав-учасниць Конвенції.

Так, у Рішенні Європейського суду з прав людини від 7 листопада 2013 року у справі «Пічкур проти України» (заява № 10441/06, пункти 41-43, 52) Суд акцентував увагу на наступному: якщо в Договірній державі – члені Ради Європи – діє законодавство, яким передбачено право на соціальні виплати, обумовлені або не обумовлені попередньою сплатою внесків, це законодавство має вважатися таким, що породжує майновий інтерес, який підпадає під дію статті 1 Першого протоколу для осіб, що відповідають вимогам такого законодавства.

Водночас юридична природа соціальних виплат, у тому числі пенсій, розглядається Європейським судом з прав людини не лише з позицій права власності, але й пов'язує з ними принцип захисту «законних очікувань» (*reasonable expectations*) та принцип правової визначеності (*legal certainty*), що є невід'ємними ознаками правової держави та принципу верховенства права.

Так, у справі «Суханов та Ільченко проти України» Європейський суд з прав людини зазначив: якщо сутність вимоги особи пов'язана з майновим правом, особа, якій воно надане, може вважатися такою, що має «законне сподівання», якщо для такого права в національному законодавстві існує достатнє підґрунтя – наприклад, коли є чинний закон, який передбачає таке право, або є усталена практика національних судів, якою підтверджується його існування (Заява № 68385/10 та №71378/10, пункт 35).

Отже, в контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції об'єктами права власності можуть бути в тому числі «легітимні очікування» та «майнові права» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), заява №12742/87; ухвала ЄСПЛ від 13 грудня 1984 року щодо прийнятності заяви S. v. the United Kingdom, № 10741/84).

Тобто, коли соціальна чи інша подібна виплата закріплена законом, вона має виплачуватися на основі чітких та об'єктивних критеріїв і, якщо людина достеменно підходить під визначені критерії, це породжує в такої людини виправдане очікування в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Також практикою Європейського суду з прав людини сформовано підхід щодо ототожнення права заявників на отримання пенсії в розмірі, що дорівнює певній частині їх останньої заробітної плати і коригується відповідно до зміни оплати праці працюючих працівників, із майновим інтересом, що потрапляє під дію статті 1 Першого Протоколу до Конвенції.

На думку Європейського суду з прав людини, подальше припинення права на перерахування, в результаті якого заявники вже не можуть претендувати на вищу пенсію, незважаючи на значне зростання заробітних плат працюючих службовців, є законодавчою зміною, яка явно звужує обсяг первинного пенсійного права заявників, і повинно розглядатися як втручання в їх право на мирне користування своїм майном.

Водночас, у справі «Трегубенко проти України» (заява № 61333/00, пункт 53) Європейський суд з прав людини вказав, що позбавлення майна може бути виправданим лише у випадку, якщо буде показаний, зокрема «інтерес суспільства» та «умови, передбачені законом». Більше того, будь-яке втручання у право власності обов'язково повинне відповідати принципу пропорційності. Як неодноразово зазначав Європейський суд з прав людини, «справедливий баланс» має бути дотриманий між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основних прав людини. Необхідний баланс не буде дотриманий, якщо особа, про яку йдеться, несе «індивідуальний і надмірний тягар».

Подібна юридична позиція була продемонстрована і Конституційним Судом України, який зазначив, що подібний стан законодавчого врегулювання з перерахунку розмірів пенсій є не звичайною законодавчою прогалиною (лакуною), а законодавчим упущенням (*legislative omission*), наявність якого є порушенням Конституції України. Для розвитку, конкретизації та деталізації приписів статей 3, 8, 24, 46 Основного Закону України перерахунок розмірів пенсій обов'язково має бути внормований у законі, ухваленому Верховною Радою України. Водночас, незабезпечення державою законодавчого підґрунтя

для функціонування ефективного правового механізму перерахунку розмірів пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, зокрема у зв'язку із законодавчим упущенням в унормуванні суспільних відносин, свідчить про ілюзорність конституційних гарантій права на соціальний захист та порушення низки конституційних норм і принципів. Таке законодавче упущення вказує на невиконання державою позитивних обов'язків з унормування в законі певного сегмента пенсійних відносин, є дискримінаційним щодо осіб, яким надано право на призначення пенсії, не забезпечує дотримання юридичної рівності як одного зі складників принципу верховенства права (правовладдя) та порушує конституційні гарантії права на соціальний захист (підпункт 5.4 пункту 5, абзаци перший, четвертий, п'ятий підпункту 5.6 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022).

Таким чином, позбавлення права на пенсію або звуження обсягу цього права має здійснюватися на підставі принципу верховенства права (закону, який не повинен суперечити принципам верховенства права, має бути доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у питаннях застосування та наслідків дії його норм).

З аналізу вищенаведених позицій Конституційного Суду України та практики Європейського суду з прав людини беззастережно вбачається, що позбавлення особи права на перерахунок пенсії є звуженням обсягу права на пенсійне забезпечення.

Унаслідок запроваджених змін народні депутати України, які вийшли на пенсію до 1 жовтня 2017 року, втратили право на перерахунок розмірів своїх пенсій, зокрема у зв'язку із зміною розмірів оплати праці діючих народних депутатів України. Відтак, відбулося істотне обмеження їх первинного та невід'ємного права на перерахунок розмірів своїх пенсій, а, отже, мало місце свавільне втручання держави в мирне користування зазначеними особами своїм майном. **Таким чином, положення абзацу третього пункту 14 розділу I Закону № 2148 та частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790 не відповідають статті 41 Конституції України (є неконституційними).**

При цьому, несправедливою та неприпустимою є ситуація, коли протягом своєї депутатської діяльності народні депутати України, діючи *«на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»* (частина друга статті 19 Конституції України), добросовісно виконували свої обов'язки в інтересах усіх своїх співвітчизників (частина третя статті 79 Конституції України), приймали закони, спрямовані на захист прав і свобод людини і громадянина, і протягом тривалого строку – від 23 грудня 1992 року до 1 жовтня 2017 року (від дати набрання чинності Законом № 2790 і до набрання чинності Законом № 2148) сформулювали певні легітимні очікування стосовно їх пенсійного забезпечення згідно з приписами Закону № 2790, тобто очікували досягнення бажаного результату (належного пенсійного забезпечення після досягнення пенсійного віку) шляхом вчинення правомірних дій з огляду на заздалегідь передбачені ймовірні наслідки.

Проте, реалізація згаданих вище легітимних очікувань народних депутатів України I-VIII скликань унеможлиблюється, зокрема, у випадку, коли особа не може досягнути прогнозованого результату внаслідок зміни правового регулювання в такі строки, що не є розумними та обґрунтованими (абзац четвертий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 5 травня 2019 року № 3-р(I)/2019).

Отже, законодавцем при ухваленні оспорюваних положень законів № 2148 і № 2790 порушено вимогу легітимних очікувань як складової конституційного принципу верховенства права, зокрема позбавлено оспорюваними положеннями права на перерахунок вже призначеної пенсії, чим порушено вимоги частини першої статті 8 і статті 41 Конституції України.

Таким чином, положення абзацу третього пункту 14 розділу I Закону № 2148 та частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790 суперечать частині першій статті 8 і статті 41 Основного Закону України.

4. Право на пенсійне забезпечення як елемент права на соціальний захист потрібно розглядати не лише з точки зору законодавства про пенсійне забезпечення чи соціальний захист, але й у вимірі конституційних принципів правового статусу особи.

Так, згідно зі статтею 22 Конституції України права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Конституційний Суд України сформулював юридичну позицію, за якою *«зміст прав і свобод людини – це умови і засоби, які визначають матеріальні та духовні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування і розвитку. Обсяг прав людини – це кількісні показники відповідних можливостей, які характеризують його множинність, величину, інтенсивність і ступінь прояву та виражені у певних одиницях виміру. Звуження змісту прав і свобод означає зменшення ознак, змістовних характеристик можливостей людини, що відображаються відповідними правами та свободами, тобто якісних характеристик права. Звуження обсягу прав і свобод – це зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу, розміру або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод, тобто їх кількісної характеристики»* (абзаци п'ятий, шостий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005).

У Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 Конституційний Суд України зазначив, що *«звуження змісту та обсягу існуючих конституційних прав і свобод людини є їх обмеженням. Верховна Рада України повноважна ухвалювати закони, що встановлюють обмеження, відповідно до таких критеріїв: обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно*

Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. У разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, визначаючи законами України відповідно до пункту 1 частини першої статті 92 Конституції України права і свободи людини, гарантії цих прав і свобод, «законодавець може лише розширювати, а не звужувати, зміст конституційних прав і свобод та встановлювати механізми їх здійснення». Звідси положення частини третьої статті 22 Конституції України необхідно розуміти так, що при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих конституційних прав і свобод людини, якщо таке звуження призводить до порушення їх сутності» (абзаци сьомий – десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

У Рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 Конституційний Суд України також наголосив на конституційному обов'язку держави утверджувати й забезпечувати права і свободи людини та на тому, що положення частини третьої статті 22 Конституції України перебувають у системному зв'язку з іншими положеннями цієї статті. Оскільки стаття 22 міститься у розділі 11 «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України і в ній сформульовано загальну вимогу щодо законодавчого регулювання існуючих прав і свобод, то положення частини третьої цієї статті необхідно інтерпретувати у взаємозв'язку з положеннями частин першої, другої статті 22, частини першої статті 64, частини першої статті 157 Основного Закону України та розуміти як такі, що поширюються на всі права і свободи людини, гарантовані Конституцією України.

Тому оцінка змін до частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790, викладених у Законі № 2148, має здійснюватися на основі аналізу змісту зазначених вище конституційних норм у їх поєднанні, юридичних позицій Конституційного Суду України та сутності права на соціальних захист у взаємозв'язку з конституційними принципами правового статусу особи.

У зв'язку з вищезначеними юридичними позиціями звернемо увагу на те, що, скасувавши Законом № 2148 спеціальне законодавче регулювання пенсійного забезпечення народних депутатів України, що раніше було передбачене Законом № 2790, і запровадивши виключно загальне регулювання цих відносин Законом № 1058, Верховна Рада України позбавила народних депутатів України I-VIII скликань, які ще не набули, але набудуть (із досягненням пенсійного віку) право на пенсійне забезпечення, права вибору, на підставі якого закону їм має бути призначена пенсія (за загальним Законом № 1058 чи за спеціальним Законом № 2790).

Таке право зазвичай зберігається в суб'єктів права на пенсійне забезпечення з метою його реалізації для нарахування пенсії більшого розміру.

Можливість вільного вибору варіанту пенсійного забезпечення – на основі загального чи спеціального закону, що було властиве попередньому законодавчому регулюванню, - засвідчувала значно ширший обсяг права на пенсійне забезпечення та більші можливості народним депутатам України як суб'єктам цього права вільно користуватися наданими правовими можливостями на свій розсуд, з метою вільного вибору оптимальної форми пенсійного забезпечення.

Жоден новий припис Закону № 2148 не зберіг право вищевказаних осіб на призначення пенсії на підставі положень спеціального закону (*lex specialis*). Це дає підстави для висновку, що правомірні очікування суб'єкта права на пенсійне забезпечення та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі Закону № 2148, були знівельовані.

Ідентичне зауваження стосується обмеження права вибору для членів сімей народних депутатів України, які отримують право на пенсійне забезпечення у зв'язку з втратою годувальника.

Проте, як зазначив Конституційний Суд України у Рішенні у справі про рівень пенсій і щомісячного довічного грошового утримання від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005, *«пенсійне забезпечення громадян, які виконують або виконували державні функції на посадах із спеціальним статусом, є важливим елементом державних гарантій матеріального і соціального захисту відповідних осіб з метою належного виконання ними особливих професійних обов'язків, пов'язаних у тому числі з певними обмеженнями конституційних прав і свобод. Тому право на пенсійне забезпечення відповідних категорій громадян, встановлене законами України, є таким, що не підлягає звуженню або обмеженню згідно з вимогами статей 22 та 64 Конституції України»*.

Народні депутати України в силу свого правового статусу (див. вище) належать до числа осіб, які виконують державні функції зі спеціальним статусом. Тому, виходячи з вищенаведеної юридичної позиції, їх права на пенсійне забезпечення, у тому числі на перерахунок пенсій та на пенсійне забезпечення членів сімей у разі втрати годувальника, не підлягають звуженню або обмеженню відповідно до статей 22 і 64 Основного Закону України.

Крім того, слід також додатково врахувати, що відповідно до статті 64 Основного Закону України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. При цьому не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 4, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII *«воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи*

загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (стаття 1).

Стаття 2 цього Закону визначає, що правову основу введення воєнного стану становлять Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

Порядок введення воєнного стану регламентований положеннями статті 5 Закону та передбачає такі послідовні дії: 1) внесення пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентіві України, яку подає Рада національної безпеки і оборони України; 2) видання указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, у разі прийняття рішення щодо необхідності його введення, з негайним зверненням до Верховної Ради України щодо його затвердження, з одночасним поданням відповідного проекту закону; 3) негайне оголошення через медіа або оприлюднення в інший спосіб указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затвердженого Верховною Радою України. У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк, без скликання, та розглядає питання щодо затвердження цього указу у порядку, встановленому Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Порядок введення надзвичайного стану регламентований статтею 5 цього Закону та передбачає, що надзвичайний стан в Україні або в окремих її місцевостях вводиться Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України протягом двох днів з моменту звернення Президента України. Відповідно до частини третьої статті 6 цього Закону Указ Президента України про введення надзвичайного стану, затверджений Верховною Радою України, негайно оголошується через медіа або в інший спосіб.

Як свідчить дослідження правових умов, за яких Верховною Радою України 3 жовтня 2017 року було прийнято Закон № 2148, на той час у державі не було введено правового режиму воєнного або надзвичайного стану.

Оскільки прийняття Закону № 2148, яким було внесено зміни до частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790, не здійснювалося в умовах воєнного або надзвичайного стану, це дозволяє дійти висновку, що обмеження права на пенсійне забезпечення народних депутатів України, встановлене оспорюваними положеннями, відбулося поза встановленими Конституцією України правовими умовами. Отже, оспорювані положення Закону № 2148 і Закону № 2790 не відповідають положенням частини другої статті 19 та статті 64 Конституції України (є неконституційними).

Верховна Рада України, приймаючи оспорювані положення Закону № 2148 і Закону № 2790, припустилася звуження обсягу існуючих прав і свобод людини і громадянина шляхом скасування гарантій на перерахунок уже призначених пенсій народним депутатам України I-VIII скликань, а також особам, які мали право на пенсійне забезпечення народного депутата України I-VIII скликань, чим порушила вимоги частини третьої статті 22 Конституції України.

Таким чином, на підставі наведених юридичних позицій, суб'єкт права на конституційне подання вважає, що положення частини дванадцятої статті 20 Закону № 2790 та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону № 2148 (в частині поширення їх дії на народних депутатів України I-VII скликань, а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року, а також осіб, які мали право на пенсійне забезпечення народних депутатів України I-VII скликань, а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року) не відповідають положенням статей 1, частини другої статті 3, частини першої статті 8, частини другої статті 19, частини третьої статті 22, статей 41, 46, 64 Конституції України (є неконституційними).

З огляду на вищевикладене, керуючись статтями 101, 147, частиною другою статті 150 Конституції України, статтею 50, пунктом 1 частини першої, частинами другою, третьою статті 51, частиною першою статті 52 Закону України «Про Конституційний Суд України»,

ПРОСИМО:

1. Відкрити провадження за конституційним поданням ⁵⁶ народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ та абзацу третього пункту 14 розділу І Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (у частині поширення їх дії на народних депутатів України I–VII скликань, а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року, а також осіб, які мали право на пенсійне забезпечення народних депутатів України I–VII скликань, а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року).

2. Перевірити на відповідність статті 1, частині другій статті 3, частині першій статті 8, частині другій статті 19, частині третій статті 22, статтям 41, 46, 64 Конституції України частину дванадцяту статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ та абзац третій пункту 14 розділу І Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (в частині поширення їх дії на народних депутатів України I–VII скликань, а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року, а також осіб, які мали право на пенсійне забезпечення народних депутатів України I–VII скликань, а також народних депутатів України VIII скликання, повноваження яких почалися до 1 жовтня 2017 року).

3. Залучити до участі у конституційному провадженні за цим поданням уповноважених представників суб'єкта права на конституційне подання за дорученням народного депутата України Тарути Сергія Олексійовича:

– Костицького Василя Васильовича – народного депутата України I, II, III скликань;

– Крижанівського Володимира Петровича – народного депутата України I скликання;

– Кириченко Юлію Миколаївну – членкиню Правління громадської організації «Центр політико-правових реформ», співголову Ради Співки «Реанімаційний пакет реформ»;

Додатки:

- 1) Додаток з підписами 56 народних депутатів України - суб'єктів права на дане конституційне подання;
- 2) витяги з Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 із наступними змінами);
- 3) витяги із Закону України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 3 вересня 2019 року № 27-ІХ (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 38, ст.160);
- 4) витяги із Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 35, ст. 376 із наступними змінами);
- 5) витяги із Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 20, ст. 99 із наступними змінами);
- 6) витяги із Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 40-41, ст. 383);
- 7) витяги із Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 3, ст. 17 із наступними змінами);
- 8) витяги із Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 49-51, ст. 376 із наступними змінами);
- 9) витяги із Закону України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року № 1788-XII (Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 3, ст.10 із наступними змінами);
- 10) витяги із Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250 із наступними змінами);
- 11) витяги із Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 23, ст.176 із наступними змінами);
- 12) витяги із Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» від 3 листопада 2022 року № 2710-ІХ.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>;
- 13) витяги із Загальної декларації прав людини 1948 року.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text;
- 14) витяги із Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text;
- 15) витяги із Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року, ратифікованої Законом України „Про ратифікацію Європейської соціальної

хартії (переглянутої)“ від 14 вересня 2006 року № 137-V зі змінами.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text;

16) витяги із Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

17) витяги з Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text;

18) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" від 26 грудня 2011 року №20-рп/2011. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v020p710-11#Text>;

19) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>;

20) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 2 Закону України "Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування" (справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності) від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-05#Text>;

21) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу "Перехідні положення" Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>;

22) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV "Прикінцеві положення" Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України "Про статус суддів" (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>;

23) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України про офіційне тлумачення

положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення "збалансованість бюджету", використаного в частині третій цієї статті (справа про збалансованість бюджету) від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-08#Text>;

24) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення" (справа про допомогу по безробіттю звільненим за угодою сторін) від 28 квітня 2009 року № 9-рп/2009. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-09#Text>;

25) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України "Про міліцію" від 29 червня 2010 року № 17-рп/ 2010. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>;

26) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text>;

27) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11#Text>;

28) Витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України "Про міліцію" (справа про строки адміністративного затримання) від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text>;

29) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими

положеннями Конституції України № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>;

30) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України "Про психіатричну допомогу" (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>;

31) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців тринадцятого, чотирнадцятого пункту 32 розділу I Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України (справа про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання) від 27 лютого 2018 року № 1-п/2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-18#Text>;

32) витяги з Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року № 5-п/2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>;

33) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України "Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні" від 7 листопада 2018 року № 9-п/2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text>;

34) витяги з Рішення Конституційного Суду України за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" від 25 квітня 2019 року № 1-п(II)/2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text>;

35) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про пенсійне забезпечення" та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України "Про пенсійне забезпечення", "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб", "Про державну службу", "Про судову експертизу", "Про Національний банк України", "Про службу в органах місцевого самоврядування", "Про статус народного депутата України", "Про дипломатичну службу", "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", "Про Кабінет Міністрів України", "Про прокуратуру", а також Положення про помічника-консультанта народного депутата України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 року № 379/95-ВР від 4 червня 2019 року № 2-р/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text>;

36) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою товариства з обмеженою відповідальністю "МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ УКРАЇНА" щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні" від 23 березня 2017 року № 1989-VIII від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text>;

37) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213-VIII № 1-р/2020 від 23 січня 2020 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text>;

38) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16⁻³ Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>;

39) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства "Одестеплокомуненерго" щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" (щодо непорушності права власності) від 16 листопада 2022 року № 9-р(П)/2022. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/9-rii_2022.pdf;

40) витяги з Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889-VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців) від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-22#Text>;

41) витяги з Доповіді «Верховенство права», схваленої Європейською комісією «За демократією через право» (Венеційською комісією) на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf;

42) витяги зі Спеціального дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007. https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2017/09/Rule_of_Law_Checklist_UKR.pdf;

43) витяги з Рішення Європейського Суду з прав людини від 13 грудня 2001 року у справі "Церква Бессарабської Митрополії проти Молдови" (заява № 45701/99). <http://licodu.cois.it/?p=10541&lang=en>;

44) витяги з Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Трегубенко проти України» від 2 листопада 2004 року (заява N 61333/00). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_355#Text;

45) витяги з Рішенні Європейського суду з прав людини від 7 листопада 2013 року у справі «Пічкур проти України» (заява № 10441/06). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text;

46) витяги з Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Суханов та Ільченко проти України» від 26 червня 2014 року ((Заяви № 68385/10 та 71378/10). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text;

47) Case of Fedulov v. Russia: decision of the European Court of Human Rights, 08.01.2020, № 53068/08.

[https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%22Fedulov%20v.%20Russia%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-196411%22\]}.](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Fedulov%20v.%20Russia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-196411%22])

ДОДАТОК № 1 ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПОДАННЯ

щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (стосовно забезпечення гарантій трудових прав народних депутатів України)

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Номер посвідчення	Підпис
1.	Тарута Сергій Олександрович	163	
2.	Ніколаєнко Андрій Іванович	180	
3.	Нелівкайченко Валентин Олександрович	164	
4.	Волконець Михайло Іванович	181	
5.	Смонов Михайло Володимирович	452	
6.	Євтушок Сергій Михайлович	456	
7.	Каримко Геннадійович	167	
8.	Скороход Анне Костянтинівна	299	
9.	Гладько Михайло Михайлович	176	
10.	Антоніна Керчівна Славська А.К.	161	
11.	Арихаров Борис Вікторович	411 210	
12.	Івченко Вадим Степанович	185	
13.	Зовалів О.І. Олександр Іванович	262	

Всього: 13 (тринадцять) підписів.

В. Гошнюк
44 ✓ 10. 08. 2024 р.

[https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%22Fedulov%20v.%20Russia%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-196411%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Fedulov%20v.%20Russia%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-196411%22]})

Продовження додатку № 1 до конституційного подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (стосовно забезпечення гарантій трудових прав народних депутатів України)

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Номер посвідчення	Підпис
14.	Будимістар Людмила Анатоліївна	424	
15.	Пущігук Андрій Вікторович	382	
16.	Дятіль Валерій Олександрович	171	
17.	Колесніченко Андрій Анатолійович	168	
18.	Тришук Сергій Анатолійович	125	
19.	Контунюк Олександр Сергійович	146	
20.	Суркис Ігор Григорій Михайлович	141	
21.	Лобочук Сергій Вікторович	129	
22.	Берез Віталія Георгійович	152	
23.	Машня Григорій Миколайович	147	
24.	Усачук Юлія Яко- вна	136	
25.	Сторик Микола Леонідович	140	
26.	Малоян С. Г. Сурко Володимир	157	

Всього: 13 (тринадцять) підписів
В. Бончук
✓ 10.06.2024р.

Продовження додатку № 1 до конституційного подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (стосовно забезпечення гарантій трудових прав народних депутатів України)

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Номер посвідчення	Піліс
27.	М. Засилько Іванович М. Засилько М. І.	130 134	
28.	Сергій Миколайович Воробей С. М.	132	
29.	Михайло Миколайович Танієв М. М.	137	
30.	Табленко Ю. О. Табленко Олександрович	149	
31.	Лукашук Олександр Лукашук Дмитро	214	
32.	Тришук Степан Миколайович	272	
33.	Ганнатович Максим Ганнатович	26	
34.	Шаров Ірина Сергіївна	256	
35.	Резішкін Олександр Кавишкін	82	
36.	Брагар Євгеній Вадимович	74	
37.	Калишкін Олександр Александрович	430	
38.	Клюкко Андрій Андрійович	80	
39.	Тремощ О. О.	396	

Всього: 13 (тринадцять) підписів
 В. Фоменко
 10.06.2024 р.

Продовження додатку № 1 до конституційного подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (стосовно забезпечення гарантій трудових прав народних депутатів України)

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Номер посвідчення	Підпис
40.	Фурманко Григорій Валерійович	112	
41.	Сриванець Сергій Сергійович	36	
42.	Леонісов Сергій Сергійович	262	
43.	Костюк Анатолій Віталійович	73	
44.	Андруш Володимир Робінович Богданенко А.В.	364	
45.	Степаненко Сергій Александрович	357	
46.	Гришко Сергій Дмитрович	110	
47.	Зуб Максим Сергійович	408 207	
48.	Колісник Володимир Віталійович	298	
49.	Степаненко Сергій Віталійович	354	
50.	Копанчук Олена Володимирівна	390	
51.	Вашар Вікторія Олександрівна	385 384	
52.	Кузнецов Олександр Олександрович	311	

Всього: 13 (тринадцять)
підписів
В. Тошнюк
✓
10.06.2024р.

Продовження додатку № 1 до конституційного подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини дванадцятої статті 20 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII та абзацу третього пункту 14 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII (стосовно забезпечення гарантій трудових прав народних депутатів України)

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Номер посвідчення	Підпис
53.	Бунін Сергій Валерійович	304	
54.	Савиць Максим Васильович	98	
55.	Темущак Сергій Костянтинович	37	
56.	Павлов Дмитро Олександрович	345	
57.			Всього: 4 (чотири) підписи
58.			В.Томашук 10.06.2024р.
59.			Всього: 56 (п'ятдесят шість) підписів
60.			народних депутатів України дев'ятого скликання.
61.			Керівник Управління кадрів Апарату Верховної Ради України
62.			
63.			Краснощук 16.06.2024р.
64.			
65.			